

ЛОГІКО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ УМОВ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОБДАРОВАНОСТІ

Умови в контексті нашого дослідження це ті обставини, за яких відбувається розвиток педагогічної обдарованості майбутніх учителів і від яких залежить кінцевий результат цього процесу. Умови розвитку педагогічної обдарованості було поділено на зовнішні та внутрішні. Зовнішні умови визначають специфіку розвитку педагогічної обдарованості, сприяючи або перешкоджаючи адекватному орієнтуванню у певних значущих для діяльності обставинах.

Внутрішні умови розвитку педагогічної обдарованості розглядаються з позицій принципу суб'єкта, відповідно до якого людина перебуває на вищому рівні активності й самовизначення і є активною, творчою, самостійною й відповідальною особистістю.

Ключові слова: *психологічні умови, педагогічна обдарованість, зовнішні умови, внутрішні умови, обдарованість, психологічні характеристики, майбутні учителі, мотивація.*

Постановка наукової проблеми. Ефективність розвитку педагогічної обдарованості майбутнього учителя залежить від певних умов, тобто оточення, в якому існує або здійснюється процес. Прицільний аналіз даного дослідження спрямований на виявлення системи внутрішніх та зовнішніх умов, що впливають на рівень розвитку педагогічної обдарованості.

У великому тлумачному словнику сучасної української мови значення «умови» подається як необхідні обставини, особливості реальної дійсності, які уможливають здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяють чомусь. Аналіз спеціальної літератури показав, що більшість науковців розглядають умови як: 1) наявність певних вимог для здійснення будь-чого, закріплених в документації [8]; 2) необхідні обставини, які уможливають здійснення чого-небудь, або сприяють чомусь [8]; 3) рушійні сили процесу, чинять вплив на сам процес та його результат [9].

Під умовами в контексті нашого дослідження розглядаються ті обставини, за яких відбувається розвиток педагогічної обдарованості майбутніх учителів і від яких залежить кінцевий результат цього процесу. Під системою умов розвитку педагогічної обдарованості майбутніх учителів ми розуміємо сукупність взаємозв'язаних і періодично повторюваних способів впливу.

Метою даної статті є провести логіко-психологічний аналіз умов розвитку педагогічної обдарованості.

Умови можуть здійснювати вплив на загальний хід процесу або на його частину безпосередньо та опосередковано. Умови, відсутність яких зупиняє процес або не дозволяє розпочатися називають критичними або необхідними. Ті, умови, що покращують вдосконалюють процес називаються сприятливими або бажаними. Стосовно взаємовпливу є пов'язані умови або незалежні. Таким чином, шляхом створення певних умов ми спрямовуємо заданий процес на досягнення бажаного результату.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На загальний хід розвитку педагогічної обдарованості можуть впливати як екзопсихічні (зовнішні) та ендопсихічні, (внутрішні) умови. Зовнішні умови опосередковуються, трансформуються через власну систему життєвих принципів і сенсів, цінностей і ідеалів, норм і правил [4].

Внутрішні умови розвитку педагогічної обдарованості слід розглядати з позиції провідного методологічного принципу – принципу суб'єкта, відповідно до якого людина перебуває на вищому рівні активності й самовизначення і є активною, творчою, самостійною й відповідальною особистістю. В основі такого погляду лежить розроблений С.Л.Рубінштейном принцип детермінізму: зовнішні причини діють тільки через внутрішні умови. Вищі особистісні утворення – свідомість, активність, зрілість – виконують функції організації, регуляції, забезпечення цілісності життєвого шляху, суб'єктом якого людина стає у процесі становлення [5].

На думку ряду авторів [2; 6], найважливішою умовою розвитку педагогічної обдарованості є наявність в особистості цілісного образу результату, якого вона прагне досягти. Потреба у наближенні до цього образу (певного ідеалу діяльності) й аналіз відповідних дій, пошук засобів, які уможливають (або ускладнюють) цей процес, впливають на успішність розвитку педагогічно обдарованої особистості.

Особливе місце в розумінні внутрішніх умов набуває мотивація як та рушійна сила, що спонукає до активності, визначає межі та форми поведінки, обумовлює спрямованість, орієнтує на досягнення поставлених цілей.

До внутрішніх умов розвитку педагогічної обдарованості слід віднести індивідуальні особливості, такі як: сприйняття, інтелект, мислення, а також суб'єктні якості – активність, наявність гуманістичних настанов, відповідальність, самостійність, стійкість, оптимізм, життєтворчість та цілеспрямованість.

Як провідна умова розвитку педагогічної обдарованості майбутнього учителя виокремлюється розвиток здатності цілеспрямованої діяльності у ситуаціях невизначеності, що передбачає: формування вміння одержувати та опрацьовувати інформацію, яка стосується педагогічних ситуацій; прийняття відповідних обґрунтованих рішень; рефлексію своєї поведінки та діяльності [7].

Викладосногового матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. У ході емпіричного дослідження доведено, що загальні й спеціальні здібності майбутнього учителя слід розглядати як внутрішні умови розвитку педагогічної обдарованості. Загальні здібності як відносно стабільні властивості особистості забезпечують швидкість, міцність та точність опанування знаннями та вміннями, що стосуються різних видів діяльності. Спеціальні здібності це насамперед властивості особистості, що дозволяють досягати значних результатів у педагогічній діяльності. Думка про те, що окремо взята психологічна якість може забезпечити високу продуктивність діяльного результату, бути еквівалентом усіх здібностей, позбавлена наукової істинності. Здібності – складне і багатоаспектне утворення, яке має глибокий анатомо-фізіологічний та психологічний зміст, а також різнобічну та різнорівневу структуру та поліфункціональну дію. Розвиток здібностей пов'язаний із виникненням у майбутнього учителя інтересу: чим більше його приваблює педагогічна діяльність і чим активніше він її виконує, тим відчутніше це позначається на спеціальних здібностях. У зв'язку з цим Г.С.Костюк підкреслює, що здібності людини виявляються в тому, як вона використовує наявні у неї знання і набуває нових знань, умінь і навичок, необхідних для розв'язання тих завдань, що їх ставить перед нею життя. Вони – необхідна умова успішного збагачення досвіду. Поза сумнівом, що між здібностями людини та її життєвим досвідом існує складний взаємозв'язок: з одного боку, здібності залежать від досвіду, з іншого – відсутність потрібних знань і умінь затримує розвиток та вияв здібностей [3].

До внутрішніх умов, що найбільш тісно пов'язані із потенційно творчими діями К.Роджерс відніс наступні: а) відкритість досвіду (екстенціональність) – в людини, яка відкрита досвіду, кожний стимул вільно передається нервовою системою, не викривлюється певним захисним механізмом. Відкритість характеризується терпимістю до невизначеності там де вона є. Особистість, відкрита новому досвіду, здатна сприймати значну кількість суперечливої інформації, що не відповідає наявному досвіду; б) внутрішній локус оцінювання – означає, що основа оцінювання знаходиться всередині особистості, в її власній оцінці дійсності і своєї поведінки; в) здатність до незвичних поєднань елементів й понять. Ця здатність, передбачає спонтанну гру з ідеями, відтінками, формами, відносинами. В цьому випадку відбувається жонглювання елементами й побудова з них наймовірних поєднань. Квінтесенцією даної умови є висування оригінальних гіпотез.

Отже, сама природа внутрішніх умов розвитку обдарованості, за К.Роджерсом, є такою, що їх прояв неможливо спровокувати, але сприяти цьому процесу цілком можливо.

Узагальнення теоретичних надбань, дозволяє стверджувати, що особливостями умов, які сприяють розвитку педагогічної обдарованості майбутнього учителя є: 1) значний ступінь людського фактору, який формує суб'єктивне сприйняття певних умов; 2) циклічність процесу та необхідність постійного оновлення або створення окремих умов; 3) розподільність у часі між запровадженням умови та результатом її впливу; 4) складність (неможливість) однозначно встановити причинно-наслідкові зв'язки.

Саме взаємодія конкретних психологічних умов розвитку з індивідуально-неповторною організацією суб'єкта, яка реалізується за допомогою учбової діяльності, породжує різні типи та рівні педагогічної обдарованості майбутнього учителя.

Розвиток педагогічної обдарованості майбутнього учителя потребує створення у вищому навчальному закладі цілісної, самокерованої системи, яка передбачала б виявлення та підтримку обдарованої молоді. Ураховуючи актуальність означеної проблеми та об'єктивну потребу в обдарованих, творчих учителях, із 2003 року в Житомирському державному університеті діє Науково-методичний центр роботи з обдарованою студентською молоддю. Центр здійснює роботу за такими напрямками: вивчення мотивації навчальної діяльності студентів, їх цільових установок та ціннісних орієнтацій; визначення рівня розвитку професійно-педагогічних здібностей та якостей майбутнього учителя; організацію науково-дослідницької роботи студентів. До структури Центру входять дев'ять підрозділів, кожен з яких виконує певні завдання.

Серед інноваційних форм роботи із педагогічно обдарованою молоддю О.А. Дубасенюк, О.Є. Антонова виділили технологію підготовки творчого учителя. Означена інноваційна форма роботи була реалізована на Всеукраїнській студентській олімпіаді з педагогіки і визнана ефективною. Логіка втілення запропонованої педагогічної технології складалася з ряду етапів, а саме: 1) означення кінцевої загальної мети системи підготовки педагогічно обдарованого студента у вигляді моделі вчителя-дослідника за допомогою показників, які можна діагностувати; 2) конкретизація проміжних цілей (поетапного) розвитку педагогічної обдарованості особистості шляхом наступності й нарошування її потенціалу за прийнятими показниками і критеріями; 3) відбір і дидактичне обґрунтування змісту загальнопедагогічної підготовки обдарованих студентів відповідно до заданої мети; 4) реалізація розвиваючих інформаційних технологій, що відображають сучасний стан науково-педагогічного знання щодо процесу професійного становлення майбутнього учителя (всі технології повинні бути забезпечені об'єктивними методиками контролю якості даного процесу); 5) окреслення певних організаційних умов навчання і виховання педагогічно обдарованих студентів вищого навчального закладу.

Розглядаючи технологію підготовки педагогічно обдарованого майбутнього учителя з позицій системного та діяльнісного підходу, задається загальна логіка побудови навчально-виховного процесу, яка охоплює такі компоненти (етапи): цільовий, змістово-інформаційний, процесуальний, діялісно-операційний та оцінно-результативний [1].

Проведений аналіз теоретичного та експериментального доробку центру дав змогу виокремити внутрішні та зовнішні умови, що найбільшою мірою пов'язані із структурними компонентами педагогічної обдарованості майбутнього учителя та у загальному вигляді визначити спрямованість діагностичної та тренінгової роботи щодо її розвитку (рис. 1).

Із рис. 1. випливає, що зовнішні умови визначають специфіку розвитку педагогічної обдарованості, сприяючи або перешкоджаючи адекватному орієнтуванню у певних значущих для діяльності обставинах, посилюючи або зменшуючи визначеність ситуацій вибору, у цілому мотивуючи або гальмуючи розвиток системної якості психіки.

Основною умовою ефективності роботи з педагогічно обдарованими студентами вважаємо, перш за все, високий рівень професійної та особистісної компетентності викладачів, які здатні до постійного духовного і творчого зростання, зміни самого себе, усталених стереотипів у поглядах на світ.

Важливою зовнішньою умовою розвитку педагогічної обдарованості є моніторинг, який дозволяє забезпечити не лише врахування або фіксацію, але й використання поточної інформації для співвіднесення реального рівня розвитку складових компонентів педагогічної обдарованості майбутніх учителів із ідеальними (модельними).

Моніторинг – це органічний зв'язок діагностики та корекції, який породжує їх нову якість [8]. Моніторинг передбачає прогнозування розвитку виявленого й досліджуваного феномену, орієнтуючись на внутрішню логіку його змін.

Отримана під час моніторингу інформація має оперативний характер і дозволяє швидко приймати оптимальні рішення з метою вдосконалення досліджуваних характеристик. Отримана майбутнім учителем із зовнішніх джерел інформація стає фактором внутрішньої саморегуляції, в результаті якої виникає самомоніторинг, і як наслідок саморозвиток.

Підготовка й проведення моніторингу передбачала декілька етапів: визначення мети та завдань; вибору засобів й форм реєстрації результатів, обробку й психологічну інтерпретацію отриманої інформації. Форми реалізації моніторингу можна розділити на дві великі групи: 1) форми збору інформації, реєстрації стану поточних процесів; 2) форми врахування отриманих даних у

Рис.1. Психологічні умови розвитку педагогічної обдарованості майбутнього учителя

прийнятті рішення й регуляції процесу. Форми збору інформації у системі моніторингу визначаються у відповідності із уявленнями про його об'єкт (в дослідженні в якості такого обрано педагогічну обдарованість).

Інформація, яка отримана в результаті проведення моніторингу, використовувалася лише як підґрунтя для прийняття певного

рішення майбутнім учителем. Накопичені та систематизовані у процесі моніторингу дані є підґрунтям для розвитку педагогічної обдарованості майбутніх учителів.

Професійно-педагогічна підготовка майбутнього учителя, на думку О.А.Дубасенюка [1] має свої особливості і передбачає подвійні цілі: по-перше, необхідно розвинути творчі здібності студентів і стимулювати їх творчий пошук засобами навчальної, позанавчальної, науково-дослідної та самостійної роботи; по-друге, необхідно озброїти майбутніх педагогів прийомами, методами, технологіями стимулювання та розвитку творчого потенціалу школярів у процесі навчальної та позакласної роботи.

Важливою зовнішньою умовою розвитку педагогічної обдарованості майбутніх учителів є забезпечення креативної спрямованості освітнього процесу. Креативний підхід до організації освітнього процесу переорієнтує його з предметно-змістового аспекту на особистість майбутнього спеціаліста і проявляється: у формуванні навчальних цілей у вигляді мислительних задач; ціннісно-сислової інтерпретації навчальної діяльності; у нестандартних способах і діях по задоволенню потреби у новизні і творчості.

Завдяки участі в роботі наукових гуртків і товариств, проблемних груп, робота в яких тісно пов'язана з розробкою і вирішенням дидактичних та методичних проблем, майбутні учителі паралельно матимуть можливість оптимально вирішувати складні питання своєї життєтворчості, успішно досягати індивідуальних і суспільних цілей. Студентські наукові гуртки та проблемні групи створені при кафедрах ВНЗ виступають комплексними науковими об'єднаннями, дозволяють майбутнім учителям долучитися до спільної розробки реальної наукової проблеми під керівництвом вченого чи педагога. Участь у наукових конференціях студентів дає можливість об'єктивно оцінити результати науково-дослідної роботи педагогічно обдарованих на кафедрах, у лабораторіях, на факультетах, навчальних закладах.

Відповідно до Концепції Державної програми роботи з обдарованою молоддю на 2006-2010 роки схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2006 р. № 202-р. метою якої є забезпечення та підтримка обдарованої молоді шляхом створення умов для її творчого, інтелектуального, духовного і фізичного розвитку. Одним з шляхів реалізації Концепції Державної програми є проведення всеукраїнських олімпіад, конкурсів, конкурсів-захистів, турнірів і фестивалів та забезпечення участі обдарованої молоді у міжнародних інтелектуальних і творчих змаганнях. Дані шляхи відображені в Державній цільовій програмі роботи з обдарованою молоддю на 2007-2010 роки, яка затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 8 серпня 2007 р. № 1016. Одним із способів розв'язання поставленої проблеми є проведен-

ня загальнонаціональних олімпіад, конкурсів, конкурсів-захистів, турнірів і фестивалів та забезпечення участі обдарованої молоді у міжнародних інтелектуальних і творчих змаганнях.

Апостеріорі можна стверджувати, що стимулює потребу у творчому оволодінні знаннями, активізує навчально-пізнавальну діяльність організація і проведення студентських олімпіад. Цей науковий формат, в першу чергу, дозволяє об'єктивно виявити та відібрати обдаровану студентську молодь, сприяє реалізації творчих здібностей студентів, участь у організації інформаційно-рекламної та дослідної діяльності, пропаганді досягнень учених вищої школи (презентації монографій і наукових праць).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дубасенюк О.А. Креативний підхід до професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів /О.А.Дубасенюк // Креативна педагогіка. – № 4. – 2011. – С. 21-26.
2. Коссов Б.Б. Личность и педагогическая одаренность: новый метод. /Б.Б.Коссов. – М.: Изд-во ин-та практич. психол., Воронеж: Модек, 1998.– 128 с.
3. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості /Григорій Силович Костюк. – К.: Рад. школа, 1989. – 608 с.
4. Москаленко В.В. Психологія соціального впливу: навчальний посібник / Валентина Володимирівна Москаленко . – К. : Центр учб. л-ри, 2007. – 448 с.
5. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии /Сергей Леонидович Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2004. – 713 с.
6. Руденко Г.И. Половозрастные особенности педагогической одаренности школьников / Г.И.Руденко //Вестник ПГПУ. – Серия 1. Психология. – 1995. – № 1. – 45-51.
7. Слостенин В.А. Педагогика / В. А. Слостенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов [Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений; под ред. В.А. Слостенина]. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 576 с.
8. Советский энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 1629 с.
9. Татенко В.А. Психология в субъектном измерении / В.А.Татенко. – К.: Просвіта, 1996. – 404 с.

REFERENCES

1. Dubasenjuk O.A. Kreativnij pidhid do profesijno-pedagogichnoi pidgotovki majbutnih uchiteliv /O.A.Dubasenjuk // Kreativna pedagogika. – № 4. – 2011. – S. 21-26.
2. Kossov B.B. Lichnost' i pedagogicheskaja odarennost': novyj metod. /B.B.Kossov. – М.: Izd-vo in-ta praktich. psihol., Voronezh: Modek, 1998.– 128 s.
3. Kostjuk G.S. Navchal'no-vihovnij proces i psihichnij rozvitok osobistosti /Grigorij Silovich Kostjuk. – К.: Rad. shkola, 1989. – 608 s.

4. Moskalenko V.V. Psihologija social'nogo vplivu: navchal'nij posibnik / Valentina Volodimirivna Moskalenko . – K. : Centr uchb. l-ri, 2007. – 448 s.
5. Rubinshtejn S.L. Osnovy obshhej psihologii /Sergej Leonidovich Rubinshtejn. – SPb.: Piter, 2004. – 713 s.
6. Rudenko G.I. Polovozrastnye osobennosti pedagogicheskoy odarennosti shkol'nikov / G.I.Rudenko //Vestnik PGPU. – Serija 1. Psihologija. – 1995. – № 1. – 45-51.
7. Slastenin V.A. Pedagogika / V. A. Slastenin, I. F. Isaev, E. N. Shijanov [Ucheb. posobie dlja stud. vyssh. ped. ucheb. zavedenij; pod red. V.A. Slastenina]. – M.: Izdatel'skij centr «Akademija», 2002. – 576 s.
8. Sovetskij jenciklopedicheskij slovar'. – M.: Sovetskaja jenciklopedija, 1990. – 1629 s.
9. Tatenko V.A. Psihologija v sub#ektnom izmerenii / V.A.Tatenko. – K.: Prosvita, 1996. – 404 s.

УДК 159.923.928

ПОТОЦКАЯ И. С.

Винницкий национальный медицинский университет имени Пирогова, г. Винница

ЛОГИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ УСЛОВИЙ РАЗВИТИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ОДАРЕННОСТИ

Условия в контексте нашего исследования рассматриваются как обстоятельство, при которых происходит развитие педагогической одаренности будущих учителей и от которых зависит конечный результат этого процесса. Условия развития педагогической одаренности были разделены на внешние и внутренние. Внешние условия определяют специфику развития педагогической одаренности, способствуя или препятствуя адекватному ориентированию в определенных значимых для деятельности обстоятельствах. Внутренние условия развития педагогической одаренности рассматриваются с позиции принципа субъекта, согласно которому человек находится на высшем уровне активности и самоопределения и является активной, творческой, самостоятельной и ответственной личностью. Основным условием эффективности работы с педагогически одаренными студентами мы считаем, прежде всего, высокий уровень профессиональной и личностной компетентности преподавателей, которые способны к постоянному духовному и творческому росту, изменению самого себя, устоявшимся стереотипов во взглядах на мир.

Ключевые слова: *психологические условия, педагогическая одаренность, внешние условия, внутренние условия, одаренность, психологические характеристики, будущие учителя, мотивация.*

UDC 159.923.928

I. S. POTOTSKA

Vinnitsa National Pirogov Medical University, Vinnitsia

LOGICAL AND PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF CONDITIONS FOR PEDAGOGICAL ABILITY DEVELOPMENT

Conditions in the context of our study are those circumstances in which the pedagogical ability of future teachers develops and which influence the final outcome of this process. Terms of pedagogical ability development were divided into external and internal. External conditions determine the specifics of pedagogical ability, promoting or impeding adequate orientation in certain significant for activity circumstances. These would include: collaboration of scientists and pedagogically gifted students; creative direction of educational process; monitoring; introduction of innovative educational technologies; active involvement of future teachers to research. The internal conditions of pedagogical ability development are considered from the subjective principle perspective, according to which a person with a higher level of activity and self-determination is active, creative, independent and responsible. These would include: motivation, ability to continue education beyond the requirements of initial situation; reflection and awareness of own activity sources; creative thinking, creativity and intellectual initiative.

The basic conditions for efficiency of work with pedagogically gifted students above all, include a high level of professional and personal competence of teachers who are able to continue their spiritual and creative growth, changing themselves, constant stereotypes of worldview.

Key words: *psychological conditions, pedagogical ability, external conditions, internal conditions, ability, psychological characteristics, future teachers, motivation.*

Матеріал надійшов до редакції: 15.05.2015